

SPAȚIUL BĂNĂȚEAN ÎN DEZBATERILE CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS. INSTITUIREA ADMINISTRAȚIEI ROMÂNEȘTI ÎN JUDEȚELE CARAȘ-SEVERIN ȘI TIMIȘ-TORONTAL

Vasile Dudaș

Cuvinte cheie: *Banat, Conferința Păcii de la Paris, instituirea administrației românești*

Keywords: *Banat, Peace Conference from Paris*

La sfârșitul primei mari conflagrații mondiale, în spațiul bănățean¹ se crease o atmosferă tensionată. Într-un documentat studiu², cercetătorul timișorean Ioan Munteanu sublinia faptul că această situație se datora confruntării a trei tendințe complet diferite, influențate și de către factori externi provinciei. O primă tendință, care corespundea realității istorice, voinței majorității populației și prevederilor Tratatului internațional semnat în august 1916 de guvernul român și marile puteri ale Antantei, preconiza unirea zonei în granițele sale istorice și geografice cu Regatul României. Această tendință a fost puternic materializată în cursul lunilor noiembrie-decembrie 1918, prin rapida constituire și activitate a consiliilor și gărzilor naționale românești într-un număr mare de localități urbane și rurale și prin votul delegaților cercurilor electorale și ai societății civile prezenți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, desfășurată în ziua de 1 Decembrie 1918. A doua tendință, care, încerca să anihileze hotărârea plebiscitară de la Alba Iulia, aparținea guvernului Regatului sârbo-croato-sloven și preconiza alipirea integrală sau măcar parțială a zonei noului stat constituit. Cea de-a treia tendință, urmărea zădărnicierea celor două și încerca menținerea provinciei în granițele statului maghiar. În contextul în care Ungaria pierduse războiul, adepții acestei tendințe considerau binevenită și organizarea zonei ca o entitate care să dispună de o largă autonomie dar legată într-un fel de statul ungar. Pentru a complica și mai mult lucrurile, o parte a locuitorilor de naționalitate germană militau pentru autonomia totală a zonei cuprinsă între Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați³.

Încă din primele săptămâni de război, guvernul sârb declarase că unul din obiectivele sale principale era să elibereze și să unească într-un singur tot, toți sârbii, croații și slovenii aflați sub dominație străină. Astfel, la 7 decembrie 1914, Adunarea Națională Sârbă, reunită la Niș, preciza în rezoluția adoptată scopul războiului. "Guvernul declară în aceste momente - consemna documentul amintit - că sarcina sa cea mai importantă este aceea de a asigura victoria în acest mare război care a devenit deopotrivă, din momentul în care a început, lupta pentru eliberare și unire a tuturor fraților noștri neeliberați încă, sârbi, croați și sloveni."⁴ Ulterior, guvernul belgrădean și-a precizat în repetate rânduri poziția, conform căreia teritoriile locuite de slavi în Austro-Ungaria trebuiau alipite statului sârb, sub egida Belgradului.

În toamna anului 1918, după ieșirea Bulgariei din război, unități militare ale armatei sârbe, alături de cele franceze au înaintat cu repeziciune spre nord eliberând în scurt timp întregul teritoriu al Muntenegrului și Serbiei. La 1 noiembrie ele au intrat triumfal în Belgrad. Intenția lor era de a-și continua înaintarea peste Dunăre. Această acțiune de ocupare a părții de sud a statului dualist a fost mult facilitată de prevederile Convenției militare încheiate la Belgrad între reprezentanții Ungariei și ai Antantei în ziua de 13 noiembrie. În document se preciza că „guvernul ungar își retrage toate trupele la nord de linia marcată prin Valea superioară a Someșului Mare, Bistrița, Valea Mureșului până la confluența lui cu Tisa”⁵. De asemenea se mai consemna faptul că „administrația civilă va rămâne acolo în mâinile guvernului actual.”⁶

Profitând de prevederile convenției amintite, unitățile militare sârbe vor ocupa în scurt timp aproape în întregime Banatul. Împreună cu noile regiuni controlate (Baranya și Bacska) localitățile bănățene au fost puse sub controlul unui Consiliu Național Sârb (Narodna Uprava) care își avea sediul la Novi Sad. Firește, sârbii bănățeni și-au întâmpinat cu multă simpatie confrății. Sub protecția armatei, consiliile și gărzile naționale sârbe locale vor prelua puterea în mai multe localități. Celelalte naționalități erau însă neliniștite. În zilele anterioare se răspândiseră zvonuri potrivit cărora ostașii sârbi ar avea un comportament răzbunător⁷. Se avea în vedere desigur faptul că armata austro-ungară atacase Serbia în vara anului 1914 și în numeroase cazuri ostașii săi săvârșiseră multe atrocități în mod nejustificat.

Ocuparea celei mai mari părți a Banatului de către unități militare ale armatei sârbe și măsurile represive luate împotriva unor fruntași români a determinat guvernul de la București să înceapă o campanie de propagandă împotriva noului regat sârbo-croato-sloven. Autoritățile române acuzau Serbia că terorizează românii din Banat și că împiedică reîntoarcerea acasă a delegaților care luaseră parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Primul ministru român l-a convocat pe reprezentantul sârb și i-a înmânat un demers sever pe care să-l prezinte guvernului de la Belgrad⁸. Acesta a răspuns că statul său nu a fost angajat prin Alianța din 1916 și că trupele sale ocupau Banatul la cererea Marelui Stat Major francez. În fața acestei dispute care putea degenera într-un conflict militar între cei doi foști aliați, reprezentanții Antantei au hotărât să trimită o forță militară franceză care să prevină izbucnirea unui conflict între cele două state și să detensioneze disputele dintre naționalitățile care trăiau în zonă. Astfel, la 3 decembrie 1918 primele trupe franceze au intrat în Timișoara. Erau unități coloniale din Maroc și Algeria comandate de către generalul Gambetta⁹.

Informațiile referitoare la derularea evenimentelor din Banat au fost analizate cu atenție de cercurile guvernante din București. Ele au ajuns la concluzia că diplomația românească avea să se confrunte acerb cu cea sârbă pentru apartenența politică viitoare a zonei. La 11 ianuarie 1919, mai mulți membri ai delegației care urma să susțină interesele României la Conferința de pace au plecat cu un tren special spre Paris. Delegația avea în frunte pe Ion I. C. Brătianu. Premierul român era însoțit de către fratele său Constantin, care îndeplinea funcția de secretar general al misiunii, de colonelul Toma Dumitrescu, de I. Plessea și de Tavernier corespondentul în România al cunoscutei publicații periodice franceze *Le Temps*. În momentul plecării, șeful delegației române a rostit o alocuțiune în care declara: „Să știți că noi luptăm la Paris pentru aplicarea integrală a tratatului. Sunt aproape sigur că Aliații nu-mi vor da tot Banatul, dar puțin îmi pasă, nu mă duc acolo pentru succese vremelnice, vreau, oricare ar fi hotărârile de azi, să mențin pentru viitor, neștirbită, fie măcar pe cale solemnă de protestare, integritatea drepturilor noastre etnice. Ceea ce a făcut Tata cu Basarabia la Berlin, voi face eu acum la Paris cu revendicările noastre la Apus. Chiar dacă țara nu mă va înțelege și nu mă va aproba azi, am credința că odată va da dreptate atitudinii mele”¹⁰. Întrucât, trenul delegației române urma să treacă prin Belgrad, Brătianu a considerat că era binevenit un scurt popas în capitala Serbiei pentru a demonstra că el nu urmărea înrăutățirea relațiilor

cu statul vecin, ci o înțelegere rațională a delimitării frontierei. Revendicările sârbe asupra unei părți din Banat nu se făceau în temeiul vreunui drept istoric, ci a poziției geografice a capitalei și a existenței a peste 250.000 de conaționali în partea sa vestică. Brătianu avea în vedere faptul că în statul sârb trăiau 300.000 de români, fără putință de a-i revendica, întrucât se aflau în sudul Dunării. După un dejun servit la palatul regal, în compania tânărului Alexandru I, care exercita funcția de regent în numele bătrânului suveran Petru I, cei doi oameni politici au examinat într-o lungă convorbire, principalele probleme care interesau cele două țări. Legat de viitoarea frontieră dintre statele lor, Brătianu a expus punctul său de vedere, arătând că respectarea integrală a tratatului din 1916 cu privire la granița dintre Serbia și România era departe de a constitui din partea țării sale un act inamical față de Serbia. Soluția aceasta i-a fost impusă de convingerea că Dunărea, era singura graniță capabilă să evite în viitor orice procese între cele două state. „Ar fi nenorocit să tranșăm, sub înrăurirea unor factori vremelnici, o chestiune care poate ușura sau compromite pentru totdeauna, dezvoltarea relațiilor între cele două popoare”¹¹ a precizat premierul român. După ce l-a ascultat cu atenție, interlocutorul său a respins propunerea, motivând că ea nu poate fi acceptată din motive de securitate, capitala Belgrad rămânând sub o permanentă amenințare și că poporul sârb din Banat avusese o prea mare parte în dezvoltarea națională a Serbiei, pentru a putea fi părăsit. Era însă convins de necesitatea unor relații prietenești între cele două popoare; punctul de vedere al lui Brătianu fiindu-i de altfel cunoscut, spera totuși că se vor putea găsi soluții de înțelegere, fără a jertfi interese sârbești atât de considerabile. Premierul român a replicat că guvernul de la București este dispus să ofere garanții atât privind capitala cât și legate de statul vecin. Întrucât regentul manifesta în continuare îndoieli, Brătianu a făcut o nouă propunere, potrivit căreia linia de frontieră urma să treacă la 10 km est de Belgrad și obliga statul român să nu atace niciodată sub nici un motiv statul sârb. Nici acest demers nu a fost acceptat, regentul Alexandru comunicând pe un ton politicoasă că de altfel problema granițelor dintre cele două state este în discuție între Take Ionescu și Trumbić și că el de unul singur nu poate lua astfel de hotărâri. După această întrevvedere, principele l-a primit în audiență pe jurnalistul Tavernier căruia i-a confirmat faptul că este la curent cu înțelegerea dintre Take Ionescu și Nikola Pašić, în privința părții occidentale a Banatului, care recunoaște Serbiei drepturi asupra acesteia

regiuni. Nemulțumit că demersul său s-a finalizat cu eșec, Brătianu a trimis o radiogramă la București în care comunica că „Take Ionescu a compromis grav interesele noastre în Banat”¹². Din acel moment colaborarea atât de necesară în acele momente între cei doi oameni politici devenise imposibilă. Cu prilejul popasului efectuat în capitala Serbiei, Brătianu s-a întâlnit și cu premierul Stefan Protić. Dintr-o corespondență a acestuia cu Nicola Pašić care se afla la Paris, rezultă că au fost abordate mai multe subiecte: relațiile sârbo-bulgare, sârbo-albaneze și sârbo-italiene. Legat de tratatul semnat la Londra, între Italia și Antanta, demnitarul sârb consemna că „asupra căruia s-a oprit mai îndelung și mi-a făcut impresia că pentru el a fost important să audă toate argumentele noastre referitoare la acesta din motivul consider, de a afla astfel indirect punctul nostru de vedere în legătură cu tratatul secret al românilor cu Aliații noștri. I-am spus că acest tratat nu este valabil pentru noi și că pentru noi el nu există.”¹³. În finalul corespondenței Stefan Protić consemna faptul că despre Banat nu s-a amintit nimic direct în tot timpul discuțiilor.

Aflat în Occident încă din vara anului 1918, Take Ionescu avusese o serie de întrvederi cu Th. Massaryk, E. Venizelos, Ante Trumbić și Nikola Pašić. Cei cinci oameni politici doreau să contrazică părerea potrivit căreia statele lor nu erau capabile să realizeze un climat de echilibru și reală cooperare. La rândul lor, liderii balcanici urmăreau să-și rezolve între ei problemele litigioase și să se prezinte la Conferință uniți. Cu prilejul întrevederilor avute cu reprezentanții Consiliului Național Iugoslav, Take Ionescu admisesese posibilitatea ca România să renunțe la revendicarea integrală a Banatului, înscrisă în tratatul de alianță din 1916. „Eram atunci mânați de o singură dorință în fața viitoarei Conferințe de pace să mergem uniți, cu toate diferendele rezolvate între noi sau prin arbitraje alese de noi-consemna Take Ionescu - voiam să arătăm puterilor care urmăreau să decidă soarta noastră că eram destul de maturi și că nu aveam nevoie de ele când era vorba de a reglementa chestiunile dintre noi”¹⁴. Theodor Emandi, unul din colaboratorii apropiați ai lui Take Ionescu, referindu-se la aceeași problemă, consemna că omul politic român voia „să ne împăcăm între noi asupra granițelor, așa ca să nu lăsăm pe alții să ni le impună, căci, socotea el, mai bună era lucrarea unei împăciuiri prietenești decât aceea a unei judecăți care adesea este nedreaptă pentru amândouă părțile”¹⁵. Animat de asemenea idei, Take Ionescu a avut mai multe întrevederi cu Nickola Pašić asupra viitoarei frontiere dintre România și Serbia. Într-una din ele, fostul

ministru externe român i-a comunicat fostului premier sârb: "Stiu, că Dvs. aveți un punct diametral opus nouă. Decât unul sau altul să ieșim învinși, eu nu văd decât mijlocul unui arbitraj, pentru a înlătura riscul unei surprize a Conferinței și a păstra amicitia necesară țărilor noastre. Da, i-a răspuns - interlocutorul său - dar Dta ești un simplu particular, pe când eu reprezint Serbia și vorba mea leagă țara"¹⁶. Diplomatul V. V. Tilea confirmă faptul că Take Ionescu a propus lui Pašić un arbitraj amical, ceea ce omul de stat sârb a acceptat cu singura rezervă că, dacă România nu ar primi mai târziu angajamentele luate, el nu s-ar mai considera legat de ideea respectării lor¹⁷. Dialogul dintre cei doi oameni politici pe această temă este prezentat în mod similiar și de istoricul american Lederer, care susține că Venizelos ar fi fost gata să medieze și că, în genere, între Take Ionescu și Nikola Pašić s-ar fi produs o amicală destindere în problema frontierei dintre cele două state¹⁸.

Ajuns la Paris, Brătianu s-a convins că lucrurile evoluaseră mult față de vara anului 1916, aliații victorioși având acum alte interese. La 4 ianuarie francezii îl atenționaseră pe secretarul de stat american Robert Lansing că decretul lege privind unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului, Bucoviei și Basarabiei cu România trebuie considerate ilegale și i-a cerut acestuia să subscrie la un demers comun. Atât diplomația S.U.A cât și a Italiei au aderat acestui demers¹⁹. Membrii delegației române au constatat că erau formulate unele rezerve față de România chiar legate de recunoașterea ei ca putere aliată cu drepturi egale de participare la Conferința de Pace. În această conjunctură nefavorabilă, premierul român declară că nu este dispus să renunțe la drepturile legitime ale poporului său, întrucât ele sunt în deplină concordanță cu principiul wilsonian al dreptului popoarelor la autodeterminare. Pentru lămurirea opiniei publice legat de tratatul cu aliații, el a luat legătura cu redacția prestigioasei publicații periodice *Le Temps*, obținând consimțământul publicării *in extenso* a tratatului încheiat la intrarea țării în război.

Luând oficial act de diferendul româno-sârb, Consiliul Suprem a hotărât să-i invite pe reprezentanții celor două delegații să-și prezinte revendicările împreună în după masa zilei de 31 ianuarie. La ora 3: 15 p. m. Ionel Brătianu și Nicolae Mișu au fost primiți în Sala Orologiului, biroul de lucru al șefului diplomației franceze, unde Consiliul își ținea de obicei sesiunile. Erau prezenți: premierul Georges Clemenceau și Philippe Berthelot din partea Franței, David Lloyd George, Arthur James Balfour,

Allen Leeper și Harold Nicolson din partea Angliei, Vittorio Orlando, Sidney Sonnino și Luigi Aldovrandi Marescotti din partea Italiei, Makino și Chinda din partea Japoniei, Woodrow Wilson, Robert Lansing, David Hunter Miler, Arthur Frazier, Clive Day și Charles Seymour din partea SUA.

Având în față un documentat memoriu intitulat *Problema Banatului* premierul român, într-o limbă franceză impecabilă, a arătat că Banatul a făcut parte odinioară din vechea Dacie, locuitorii români sunt cei mai vechi și majoritari în zonă; o eventuală împărțire a provinciei ar distruge unitatea geografică, economică; locuitorii germani preferă o guvernare românească iar locuitorilor de naționalitate sârbă România le va garanta aceleași drepturi pe care statul sârb le va oferi românilor care trăiesc în Valea Timocului. „Aceste revendicări - a precizat el - sunt dominate de principiul etnic. Le-am formulat în virtutea acestui principiu, în numele dreptului nostru la unitatea națională. Dar acest principiu trebuie să se împace cu celelalte necesități ale vieții popoarelor, ce nu s-ar putea concepe independente de condițiile teritoriale, în care popoarele sunt chemate a se dezvolta”²⁰.

În fața Consiliului Suprem a fost invitată apoi delegația sârbă. Ea era alcătuită din Nikola Pašić, Ante Trumbić și Milenko Vesnić. După ce a mulțumit celor prezenți pentru invitația făcută, Vesnić a afirmat că tratatul din 1916 care legă România de Antanta nu mai era valabil, că Serbia nu este legată prin acest document, că țara sa a luptat fără a cere asigurări scrise. În încheierea intervenției sale, el a subliniat că Serbia revendică partea de vest a zonei care cuprindea comitatul Torontal și mai multe districte din comitatul Timiș. Privind preferințele populației germane delegatul sârb a arătat că funcționarii germani și maghiari „totdeauna arătaseră mai multă simpatie românilor, deoarece aceștia fuseseră aliați cu Puterile Centrale timp de aproape trezeci de ani”²¹. Legat de drepturi istorice, Vesnić a adăugat că familia regală sârbă se refugiase frecvent în Banat. La această remarcă Brătianu a replicat că în acest mod întreaga Românie ar putea fi revendicată de Serbia, întrucât mulți dintre membri familiilor regale sârbe primise în repetate rânduri ospitalitate în țara sa. Pašić însuși când situația din Serbia devenise periculoasă își găsise azil în România²². A intervenit apoi delegatul Trumbić care a intercalat o cerere de plebiscit și a suprasolicitat pretențiile sârbe la întregul comitat Timiș. El a subliniat că este convins că atât germanii cât și maghiarii bănățeni vor fi pentru unirea cu Serbia. Consultat dacă este de acord cu organizarea unui plebiscit,

Brătianu a răspuns că nu intenționa să se opună, dar nu va accepta niciodată rezultatele în eventualitatea că s-ar împărți Banatul. El și-a încheiat cuvântul cu o caustică analogie: „Lucrările pe care Conferința își propune să le rezolve acum ar trebui comparate cu acelea ale unei comisii interaliate (dacă ar fi fost posibilă atunci o astfel de comisie), numită în timpul lui Carol cel Mare pentru a rezolva problema Rinului. Dacă acea Comisie ar fi hotărât atunci ca Rinul să formeze hotarul dintre Germania și Franța, ce beneficii incalculabile ar fi revenit întregii lumi, ce influență ar fi putut avea o astfel de decizie asupra evenimentelor care au dus la războiul actual. Conferința stabilea acum, în același mod, viitorul Europei de Est”²³.

Ultimul cuvânt i-a revenit delegatului sârb Vesnić. El a menționat că regretă faptul că Brătianu se opune ocupării Banatului de către Serbia și a amintit că generalul Franchet d’Esperey ordonase unităților militare ale țării sale să ocupe provincia, unde fuseseră întâmpinate ca eliberatoare.

La 1 februarie premierul român a fost invitat la o nouă audiere de către Consiliul Suprem. De această dată era însoțit de Nicolae Mișu, Alexandru Lapedatu și Constantin Brătianu. După ce a expus pe larg etapele care l-au condus la semnarea Alianței din august 1916, el a subliniat că revendicările României sunt expresie a dorințelor conaționalilor săi care doresc unirea cu patria mamă. „Aceste frontiere etnice - a argumentat șeful delegației române - delimitate prin înseși hotărârile plebiscitare de unire, asigură cadrul politic-național-administrativ dezvoltării națiunii române. Conferința de pace era chemată să dea investitura ei de iure acestui statut al României decis de majoritatea locuitorilor”²⁴.

Legat de Banat, Brătianu a solicitat încă o dată să se dispună evacuarea trupelor sârbe care tensionează situația din zonă și să se renunțe la ideea de a forța România să cedeze Bulgariei sudul Dobrogei, deoarece el se va opune încercărilor „de a smulge o porțiune de teritoriu de la un stat aliat fără ca statul aliat să consimtă la o modificare a liniei de frontieră”²⁵.

După retragerea delegațiilor români membrii Consiliului au decis să autorizeze o *Comisie Teritorială*, care să înceapă deliberările în legătură cu cererile lui Brătianu și să raporteze constatările conducătorilor Alianți.

La 3 februarie au fost desemnați opt experți pentru studierea problemelor teritoriale legate de România. Cei numiți erau: Sir Eyre Crowe și Allen W. A. Leeper pentru Marea Britanie, André Tardieu și Jules Laroche pentru Franța, Giacomo De Martino și Conte Vannutelli-Rey pentru Italia, Clive Day și Charles Seymour pentru Statele Unite.

Întrunindu-se membri comisiei au cerut să le fie puse la dispoziție documentele oficiale cuprinzând revendicările României și ale Serbiei. Ele au fost studiate atent timp de câteva zile. Experții americani au propus împărțirea zonei, britanici au fost de acord, francezii au insistat ca România să fie recompensată pentru împărțire prin recunoașterea de către Aliați a Unirii Basarabiei. La început experții italieni au opinat pentru atribuirea întregului Banat României, dar confrunțați cu opoziția celorlalți au renunțat, fiind de acord cu separarea dacă România va primi compensații în Basarabia.

În zilele următoare ei au cercetat toate încercările legate de remediile de hotar propuse, astfel încât, reuniunea din 8 februarie conchidea asupra a patru proiecte de soluții diferite despre partajarea zonei geografico-istorice în discuție²⁶.

Soluțiile propuse nu au convenit celor două delegații, care au protestat prin noi memorii invocând noi argumente²⁷.

Pentru a ajunge la o hotărâre definitivă, Consiliul Suprem i-a invitat pe reprezentanții celor două delegații la reuniunea primilor miniștri și ai miniștrilor afacerilor externe. Cu acest prilej, Ion I.C. Brătianu a prezentat punctul de vedere al guvernului român. El și-a început alocuțiunea cu nedumerirea de a fi invitat deoarece aliații europeni au recunoscut, în urma discuțiilor ce au precedat semnarea tratatului de alianță, ca fondate revendicările românești. Intrând în miezul problemei, el a demonstrat încă o dată în mod temeinic unitatea indivizibilă a Banatului. Dacă sârbii treceau Dunărea ca să pună stăpânire pe partea din Banat ce li se oferea, avertiza el, „se va amplifica iredentismul latent al românilor care locuiesc în Valea Timocului din Serbia”²⁸, iar el nu va putea fi înfrânt. Când Tardieu a întrebat de ce este atât de pornit împotriva unei frontiere artificiale cu Serbia, în timp ce solicita una de acest gen cu Ungaria, stat inamic, Brătianu a replicat că națiunea română este integral înconjurată de slavi, cu excepția graniței ungare. Existența unei granițe naturale puternice cu statele slave, Dunărea și Nistru, era o necesitate strategică pentru România. Pretenția Serbiei de a constitui un cap de pod pentru protejarea Belgradului era, după părerea sa, o acțiune ofensivă și nu una defensivă. România, opina el, va acorda drepturi minorității sârbești care dorea să rămână în Banat și, dacă i se va cere, va semna un tratat în acest sens – dacă principiul acestor garanții va fi adoptat de tratatele generale de pace cu alte popoare. El a refuzat însă categoric să se pună problema unui plebiscit²⁹.

Delegația sârbă a respins argumentele lui Brătianu. Etnograful Jovan Cvijić a afirmat că hărțile prezentate de România sunt contrafăcute pentru a ascunde adevăratul caracter etnic al Banatului. El a negat de asemenea caracterul românesc al Văii Timocului, sugerând că sârbii din acea vale se refugiaseră în Muntenia în secolul al XIV-lea, adoptaseră și păstraseră limba română și s-au întors în Timoc atunci când Serbia a fost eliberată de turci. Pašić a remarcat că ei „ar prefera să moară decât să se unească cu România iar fuziunea lor cu națiunea sârbă e un fapt realizat”³⁰. Vesnić a repetat acuzația făcută în fața Consiliului la 31 ianuarie, și anume că Serbia nu ar trebui tratată ca România, un stat care își trădase loialitatea și semnase o pace separată. „Dacă Marile Puteri își propun să considere România ca aliată - a continuat el - Serbia va fi extrem de surprinsă de o asemenea decizie inacceptabilă. În orice caz, ea nu putea vedea validitatea Tratatului de Alianță pe care România își baza pretențiile asupra Banatului. Tratatul a fost încheiat fără cunoștința Serbiei și fără ca aceasta să fi acordat mandat de reprezentare guvernului rus, așa cum se susține, fără motive temeinice. Oricum, el a fost anulat în ziua când România a intrat în negocieri cu inamicul”³¹.

La 23 mai, Consiliul Miniștrilor de Externe primește raportul Comisiei Teritoriale privind delimitarea frontierei româno-sârbe potrivit soluției propuse de experții francezi. Peste o lună documentul era înaintat Consiliului Suprem. În această situație, șeful delegației române face cunoscut că România este dispusă să cedeze Bulgariei, zona cunoscută sub numele de Dobrogea nouă în schimbul părții de vest a Banatului iar Serbia să fie recompensată cu zona Vidinului³². Nefiindu-i luată în considerare propunerea, premierului român îi rămâneau doar două alternative: ori să accepte hotărârile Consiliului Suprem sau să se retragă de la lucrările Conferinței. În seara zilei de 2 iulie Brătianu părăsește Parisul, nu înainte de a înainta un nou memoriu și a desemna pe Nicolae Misu în calitate de prim delegat. Totodată el a dat indicații de a nu se abandona politica de rezistență, în speranța că mai devreme ori mai târziu, Consiliul Suprem va accepta punctul de vedere românesc. În memoriul amintit premierul roman rezuma motivul retragerii sale. „Nevâzându-și recunoscute granițele care garantează securitatea teritoriului ei, România, atunci când în restul Europei ostilitățile au încetat de mai bine de șapte luni, se află în război deschis cu vecinii ei bolșevici, ruși și unguri. Iar totodată populațiile neromânești sunt ținute într-o neîncetată frământare de nesiguranță ce au

în privința soartei care le este rezervată”³³. Cu ocazia îmbarcării în trenul care urma să-l aducă în patrie, Brătianu comunica jurnaliștilor prezenți că luase hotărârea de a face acest pas „nu din pricina problemelor Banatului și Basarabiei, care sunt încă chestiuni nerezolvate. Dar plec pentru că sunt convins că România nu va putea accepta clauzele cu privire la minorități, care vor limita suveranitatea ei și care se vor introduce în tratatul cu Austria”³⁴. Martor ocular la dezbaterile aprinse care au avut loc în cadrul Comisiei teritoriale, Caius Brediceanu consemna faptul ca la un moment dat șeful acestei comisii, l-a întrebat pe Brătianu: „Care ar fi în Banat o frontieră potrivită pentru România, în cazul când comisia ar fi de părerea că o parte va trebui să fie cedată Serbiei. Brătianu a răspuns categoric: *Niciodată nu voi semna un tratat care n-ar atribui României în întregime Banatul. Dacă însă Comisia teritorială și Conferința de pace ar fi de altă părere, atunci să se tragă hotarul fără participarea României. Cu cât se va trage mai nefavorabil pentru România, cu atât va fi mai bine, căci istoria îmi va da dreptate. Cu această declarație care mi-am însemnat-o în carnetul meu, încă în ședință - consemna viitorul diplomat bănățean - s-a încheiat, definitiv, orice discuție la Conferința de pace, în această chestiune de importanță așa de mare pentru noi. Tot ce a urmat și tot ce s-a hotărât este făcut fără concursul nostru. Brătianu a rămas intransigent și de neânduplecat până la sfârșit. După ce ni s-a comunicat hotărârea cu privire la granița fixată în Banat, Brătianu a semnat doar tratatul cu Germania de la Versailles și a părăsit Conferința de pace”³⁵. De subliniat că la Paris se vor deplasa renumiți cărturari români bănățeni: istoricul Ion Sârbu, protopopul Lugojului George Popovici, Avram Imbroane, Sever Bocu. Prin noi memoriile ei vor încerca să susțină, alături de lugojeanul Caius Brediceanu devenit secretar al delegației române, drepturile istorice ale României asupra întregului Banat.*

Între timp, relațiile statului iugoslav cu Italia se vor înrăutăți datorită unor litigii teritoriale. Dorind a avea de partea lor România, diplomații sârbi fac declarații din care se desprinde ideea că țin la tradiționala prietenie cu românii, vehiculând chiar abandonarea frontierei stabilite de Consiliul Suprem în schimbul constituirii unei zone neutre de-a lungul graniței. Pentru România era un moment prielnic. Căderea guvernului condus de Vaida a făcut ca problema graniței cu statul sârb să fie amânată³⁶.

La mijlocul lunii mai 1919, comandantul șef al Armatelor Aliate din Orient a comunicat conducerii Armatei din Ungaria, decizia Antantei cu privire la sprijinirea acțiunii militare române și de înlocuire a administrației maghiare cu cea românească la început în partea de est a Banatului. Totodată generalul Franchet d'Esperey a făcut cunoscut această decizie și lui Iuliu Maniu președintele Consiliului Dirigent. În baza noilor dispoziții, comandantul zonei de ocupație franceză din Banat a trecut la elaborarea unui plan concret de acțiune. Legat de ritmul și modalitățile de instituire a autorităților românești, punctele de vedere exprimate de generalul francez și frunțașii români din Lugoj nu coincideau întru totul. Pentru armonizarea pozițiilor, generalul Tournadre s-a întâlnit de mai multe ori cu frunțașii organizației locale a Partidului Național Român. În timpul discuțiilor aceștia au insistat asupra instaurării cât mai grabnice a noii administrației în toate compartimentele, a recunoașterii avocatului dr. George Dobrin ca prefect, conform deciziei Consiliului Dirigent și a primarului Ioan Baltescu ca subprefect³⁷.

Primul pas concret în această direcție l-a constituit sosirea la Lugoj a primilor militari români. Evenimentul a avut loc în ziua de 23 mai. Potrivit relatărilor apărute în presa timpului, încă din cursul dimineții străzile orașului luaseră un aspect sărbătorec. Legat de sosirea celor 550 de jandarmi români ardeleni, Filaret Barbu noua în memoriile sale. "Am căpătat știre că la Lugoj va sosi un regiment (500) de jandarmi. Cu mic cu mare am fost la gară, corul greco-ortodox și toți frunțașii din Lugoj. Corul greco-catolic nu a putut să ieie parte fiind dus cu mai mulți intelectuali și membri de *Casina română* la Bekescsaba, întâmpinând Familia Regală. Trupa au sosit la 3 ore după amiază. Din depărtare se auzea cântarea: *Ne trebuie Banatul sa stim că ne-ngropam de vii*. Domnul Baltescu primarul i-au întâmpinat și după multe urale au plecat trupele în oraș, tot cântând. De pe fața poporului s-au putut ceti bucuria cea mare. După jumătate de oare nici o cocardă n-au mai fost unguerească ci tot română și steagurile fâlfâiau care de foarte de mult au stat în poduri și așteptau ziua cea mare - unde să iasă și ele la lumină. Înaintea *Casei Orașului* s-au oprit trupele și domnul primar cu comandantul francez i-au primit. După ce au trecut vorbirile și uralele s-a dus trupa mare la cazarmă"³⁸. Cele relatate de către tânărul licean sunt consemnate și de către gazeta locală *Drapelul*. Dând expresie sentimentelor locuitorilor de naționalitate română, publicația menționată consemna: "Bine ați venit în ținuturile noastre, sentinele credincioase, ca să puneți

temelia trainică siguranței și ordinii și să deschideți calea glorioaselor oștiri române, ce vor veni să ia în moștenire cea mai mănoasă și mai binecuvântată parte a României Mari Banatul mult încercat. Îndepliniți-vă munca grea cu energia și priceperea cunoscută a soldatului român. Dați dovadă că știți ce e suferința, voi care ați suferit atât și arătați omenie față de toți și mai ales față de dușmanii voștri”³⁹. Se cerea astfel toleranță pentru toți locuitorii indiferent de activitatea lor politică din trecut.

În aceeași zi, din gara Lugoj a plecat un tren special, cu o numeroasă delegație de bănățeni care urma să fie primită de familia regală română aflată în vizită pe frontul din Ungaria. În fruntea delegației se aflau dr. George Dobrin, episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu, protopopul dr. George Popovici și avocatul Titus Hațeg. Potrivit mărturiilor vremii, drumul până la Bekescsaba a fost parcurs într-o atmosferă de entuziasm, întreținută mai ales de către membrii corului *Lyra*⁴⁰. A doua zi, delegația bănățeană a fost primită de către regele Ferdinand și regina Maria. Cu acest prilej, George Dobrin a prezentat doleanțele românilor bănățeni iar protopopul Gheorghe Popovici a înmănat suveranului român un memoriu. În scurta alocuțiune rostită, viitorul prefect al jud. Caraș-Severin l-a rugat pe regele Ferdinand „a tinde cu insistență într-a colo ca hotărârea Marii Adunări de la Alba Iulia consfințită prin decretul lege, în înțelesul căreia Banatul s-a declarat de necondiționat alipit în întregimea sa de România Mamă, să fie recunoscut din punct de vedere internațional la Congresul de pace, căci dacă și întrucât și numai cel mai mic colțișor al Banatului ar fi rupt, închegarea neamului nu se va putea privi de desăvârșită și jertfele aspirațiunii naționale de îndeplinite”⁴¹. În răspunsul său, regele a precizat că “trăgând spada n-am făcut-o numai ca să dezrobesc ținuturile ardeline dar și acele ținuturi care astăzi prin glasul vostru confirmă din nou voința lor neștirbită de a fi unite cu România Mare. Vă asigur că voi face tot ce - mi va sta în putință pentru realizarea dorințelor voastre. Deocamdată atât vă pot spune”⁴². Totodată, George Dobrin a fost informat de către generalul Constantin Prezan că a sosit telegrama prin care generalul Franchet d’Esperey îl confirma în funcția de prefect al noului județ a cărei reședință era orașul Lugoj. Revenit acasă a doua zi, el a fost întâmpinat la gară de o mare mulțime de români care purtau zeci de drapele și eșarfe tricolore. Era prezentă și o delegație alcătuită din mai mulți membri ai Consiliului Național Șvăbesc local, în frunte cu Henrik Anwender, redactorul șef al gazetei *Lugoscher Zeitung*. După o scurtă întrevedere cu noul prefect,

generalul Tournadre dispune înlocuirea jandarmeriei maghiare cu jandarmi români iar vicecomitele Aurel Issekutz este somat să predea documentele legate de problemele de administrație. Cu sprijinul comandantului francez, la 28 mai, George Dobrin este instalat în funcție la sediul prefecturii, preluând practic în mâinile sale puterea politică. Vechii funcționari trebuiau să-și precizeze până la 1 iunie poziția pe care o vor lua legat de depunerea jurământului de fidelitate față de statul român.

Prezența autorităților militare franceze, care trebuiau să confirme toate numirile propuse de prefectul român însemna o limitare a exercitării depline a autorității românești. De aceea "trebuie tins într-acolo ca să scăpăm și de piedica aceasta, spre a ne putea mișca liber"⁴³ aprecia la 31 mai George Dobrin.

Treptat, trupele franceze încep procesul de retragere de pe teritoriul Banatului. Pe măsura plecării lor, se permitea înaintarea unităților militare române. Generalul Tournadre urma să se deplaseze la Timișoara începând cu ziua de 18 iulie, autoritatea lui exercitându-se în părțile Lugojului până în seara zilei de 22 iulie prin prezența colonelului Betrix. Acesta rămânea în orașul de pe Timiș până la 23 iulie orele 12 când urma să predea zona trupelor române. Misiunea de a apăra noile frontiere ale României a revenit Diviziei a II a oltene aflată sub comanda generalului Iancu Jitianu. Legat de atmosfera care domnea în satele din sud-estul Banatului în acele zile, Alexandru Georgescu Vâlcea, atunci având gradul de sublocotenent în statul major al diviziei va consemna mai târziu: „E ora 9. Trenul se apropie încet de o stație. Dar iată că, spre surprinderea noastră, pe peronul gării zăresc cămăși albe și siluieta unui tricolor. E Teregova. Trenul se oprește în urale și din mulțimea de cămăși albe, ce-și agită în vânt căciulile, chiuind de bucurie, se desprinde siluieta demnă și simpatică a unui preot. Se apropie de generalul nostru și în câteva cuvinte calde și simțite, prin care vibrează un entuziasm nefățurit și sincer, urează un bun venit pe pământul Banatului, primului sol al României vechi, primei rândunici ce anunță primăvara. După răspunsul plin de căldură al generalului, a urmat o horă frățească, în care oltenii noștri au bătut cu atâta îndârjire talpa, încât se cutremura și inima pământului. Apoi s-a jucat laolaltă cu toții: ofițeri, bănațeni, soldați -*lugojeana* -jocul Banatului. A trebuit să sune de repetate ori gornistul înaintarea, ca să putem aduna soldații, a trebuit să ne înăbușim cu greutate regretul, ca să plecăm"⁴⁴. Scene asemănătoare au avut

loc și în alte localități rurale aflate pe traseul parcurs. Și locuitorii orașelor Caransebeș și Lugoj au făcut o caldă primire soldaților români.

Potrivit relatărilor apărute în presă, la Lugoj i-au întâmpinat peste zece mii de locuitori. "Casele erau împodobite cu covoare și drapele tricolore - consemna unul din redactorii gazetei *Drapelul*. Mulțimea, îngrămădită atât pe peronul gării cât și pe marginea drumului ce ducea de la gară la oraș, cu toată ploaia torențială ce pornește, rămâne nemișcată. În fine, la ora două fără un sfert, trenul își face apariția în depărtare. Publicul de pe peron în frunte cu corurile din Sâlha, Herendești și Lugojel se înșiruie pe linia ferată, așteptând intrarea trenului pe peron. Cel dintâi care se dă jos din vagoane este domnul general Jitianu, urmat de corpul ofițeresc. Între uralele desfășurate, acoperit de flori, domnul general strânge mâna d-lui prefect George Dobrin, care apoi în numele autorităților rostește un discurs, urând bun sosir eliberatorilor noștri, eroilor de la Mărășești"⁴⁵.

După primirea de la gară, ostașii români au fost conduși în aceeași atmosferă de însuflețire pe străzile orașului până la locațiile de încartiruire. Printre participanți se numărau și membrii renumitului cor local condus de cunoscutul compozitor Ioan Vidu.

Între timp, atenția opiniei publice românești se concentra asupra evenimentelor aflate în derulare la Timișoara. La sfârșitul lunii iulie aici sosise Valeriu Braniște, care deținea în acel timp funcția de șef al resortului culte și instrucțiune în Consiliul Dirigent. El era însoțit de George Dobrin, Ioan Spătaru, directorul căilor ferate din Transilvania și doi ofițeri superiori ai armatei române⁴⁶. Cei trei primiseră sarcina de a studia cu atenție situația din Timișoara. După o serie de consultări cu mai mulți lideri politici locali, Valeriu Braniște a întocmit un detaliat raport din a cărui analiză rezulta un deosebit simț politic și o reală apreciere a situației. La 23 iulie acest document a fost expediat la Sibiu. În baza lui, la 25 iulie dr. Aurel Cosma a fost numit prefect al județului Timiș-Torontal și interimar al orașului Timișoara (Fruntașii bănățeni ajunseseră la concluzia că din plășile fostului comitat Torontal nu se putea constitui un județ separat). Totodată plășile Lipova, Recaș și Buziaș erau propuse a fi reînglobate în județul Timiș-Torontal, iar administrația județeană din Lugoj urma să se extindă asupra întregului fost comitat Caraș-Severin. La sugestia lui Valeriu Braniște, factorii de decizie din cadrul Consiliului Dirigent au considerat ca oportună numirea unui german în funcția de viceprimar. Cei doi ofițeri superiori români urmau să se întâlnească cu generalul Tournadre și comandantul

trupelor sârbe pentru soluționarea tuturor problemelor legate de evacuarea localităților timișene revenite României. În conformitate cu ordinul Comandantului șef al armatelor aliate din Orient, dezbaterile din comisia militară de evacuare au fost prezidate de reprezentantul francez⁴⁷. La încheierea lucrărilor s-a decis ca armata sârbă să înceapă evacuarea în conformitate cu hotărârea Consiliului puterilor aliate de la Paris în intervalul cuprins între 28 iulie și 3 august 1919. Totodată comisia a stabilit o linie de demarcație provizorie între Serbia și România, indicându-se localitățile de graniță care urmau să fie controlate de români și sârbi⁴⁸.

La 27 iulie 1919, ultimele subunități militare sârbe au părăsit orașul Timișoara. A doua zi dimineța, însoțit de generalul Tournadre și de dr. Gh. Crăciun, dr. Aurel Cosma, în calitate de prefect s-a prezentat la Primăria orașului, care funcționa în acel timp în actuala Piață a Libertății. Cu acest prilej, el l-a informat oficial pe primarul Geml József că a preluat administrația județului, interimatul orașului și l-a somat totodată să-și continue în condiții normale activitatea alături de toți colaboratorii. Membri delegației s-au deplasat apoi într-un elegant automobil pavoazat cu drapelurile Franței și României la sediul Prefecturii. Aici, ei au constatat că fostul prefect Martin Filipon instalat de către administrația sârbă la 20 februarie, părăsise deja localitatea. În această situație, a fost luată legătura cu locțiitorul acestuia, subprefectul Ferenczi Sándor. Ca și primarului și lui i s-a adus la cunoștință că începând cu acea zi, în județ funcționa noua administrație românească. Delegația a poposit apoi la sediul poliției orașenești. Aici s-a dispus înlocuirea lui Mihai Jivanovici cu Eusebiu Stoica, locotenent în armata română⁴⁹.

Primul prefect român și-a început activitatea administrativă în condiții dificile. Cu ocazia retragerii, comandanții armatei sârbe dispuseseră luarea ca pradă de război a întregului mobilier din mai multe instituții publice ale orașului. Astfel și la Prefectură majoritatea încăperilor erau goale. Proaspătul prefect s-a văzut nevoit să se întoarcă la Primărie, instalându-și aici biroul în vederea începerii activității. De aici el a lansat un *apel-rugămintă* către locuitorii mai înstăriți ai orașului de a împrumuta cu mobilier oficiile publice în vederea continuării activităților întrerupte. „Armata regală sârbă - menționa chemarea sa - în retragerea ei, cum se știe, fie în temeiul dreptului armatelor de asediu, fie sub pretextul permutării a dus cu sine întreg mobilierul și alte obiecte de arajament a celor mai multe oficii publice, așa că în unele birouri n-au lăsat decât zidurile goale”⁵⁰.

Locuitorii oraşului au răspuns cu promptitudine apelului său, în câteva zile majoritatea oficiilor publice fiind înzestrate cu cele necesare, putând să-şi desfăşoare activitatea în condiţii normale.

La 28 iulie, dr. Aurel Cosma a semnat o *Proclamație*⁵¹ care, începând cu a doua zi a fost publicată de către aproape toate publicațiile periodice care apăreau pe cuprinsul noului județ Timiș-Torontal. Prin ea opinia publică locală era informată de noua stare de lucruri. Se sublinia de la început că noua administrație va fi condusă *în spiritul Consiliului Dirigent din Sibiu și sub autoritatea comandantului francez din localitate*. Poliția, jandarmeria și armata franceză erau solicitate să apere siguranța personală și avutul publicului precum și ordinea publică în vederea descurajării oricărei agitațiuni contra oricărei cofesiuni, clase sau naționalități. Tuturor locuitorilor li se cerea să păstreze ordinea iar funcționarilor publici să rămână la posturile lor și să-și prevadă cu coștință datorințele lor oficiale. În schimb, noul prefect promitea că va lua măsurile de lipsă pentru asigurarea existenței materiale atât a lor, a familiilor lor, cât și a persoanelor trecute la pensie. Prin importul de materii prime, meseriașii și muncitorii erau asigurați că vor avea prilej de muncă ca să-și poată ameliora starea materială. În schimb, comercianții și precupeții erau atenționați că va urmări cu cele mai radicale mijloace urcarea artificială a prețurilor precum și orice încercare a comerțului neonest. *Provoc deja de pe acum - preciza el - toate elementele dubioase, care în timpul din urmă s-au sporit aici ca ciupercile și au aflat teren prielnic pentru speculațiunile lor păguboase în intereselor publice, că fără a mai aștepta intervenția autorităților să părăsească în timpul cel mai scurt teritoriul județului și al orașului pentru că aici avem trebuință numai de muncă productivă și cinstită.* Noul prefect se angaja apoi în rezolvarea crizei de locuințe. Pentru mersul normal și corect al administrației locuitorii erau chemați să-și achite toate obligațiile către stat atât restante cât și curente. În încheiere, poporul român era chemat să respecte fără nici o rezervă toate drepturile celorlalte popoare, ca în schimb și ale sale să fie respectate de acelea și să trăiască în armonie frățească cu toți locuitorii zonei.

Tot la 28 iulie Aurel Cosma îl informa, printr-o telegramă⁵², pe Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent despre preluarea administrației județului Timiș și a orașului Timișoara, acțiune ce urma să se extindă în zilele următoare și asupra localităților din fostul comitat Torontal, revenite României.

Pentru rezolvarea crizei alimentare, semnalată în mai multe părți ale județului, Prefectura a emis o *Ordonanță*⁵³ în baza căreia toate cerealele

recoltate de proprietarii care dețineau o suprafață mai mare de 100 de jugăre urmau să fie rechiziționate. Produsele obținute de pe suprafețe mai mici puteau fi vândute cu respectarea prețurilor maxime fixate la 120 coroane pentru 100 kg de grâu, respectiv 110 coroane pentru secară și orz. Fiecare producător putea să-și rețină lunar, pentru nevoile proprii, 25 kg grâu sau 15 kg făină. Era interzis cu strictețe exportarea oricărui produs alimentar în afara zonei controlate de Consiliul Dirigent.

În seara zilei de 29 iulie 1919, mai mulți fruntași români bănățeni au luat hotărârea de a organiza în sala mare a restaurantului timișorean *Principele de coroană* un banchet în onoarea noului prefect. În fața celor peste 100 de participanți, dr. Aurel Cosma a ținut un discurs emoționant în care a solicitat concursul tuturor pentru depășirea greutăților ce se aflau în fața noii administrații. Printre cei care l-au felicitat cu acest prilej s-au remarcat: dr. Lucian Georgevici, protopopul Ioan Oprea, colonelul Virgil Economu, Atanasiu Todan, dr. Zărie originar din localitatea Alibunar, Emil Buia și dr. Avram Imbroane. În încheiere, cei prezenți au trimis telegrame de azeziune lui Iuliu Maniu și premierului Ion I. C. Brătianu. Banchetul a durat până la orele 11, când toți s-au dus la cafeneaua *Palace*, "unde s-a petrecut românește cu jocuri populare până în zori"⁵⁴ remarca gazeta lugojeană *Banatul* care consemnase evenimentul.

Peste câteva zile, la Prefectură s-a prezentat o delegație alcătuită din 31 de personalități ale orașului, în frunte cu prelatul catolic, pentru a-l felicita pe noul prefect și a-i exprima încrederea locuitorilor din cele cinci cartiere ale orașului pe care le reprezentau. Luând cuvântul în numele celor prezenți, David Lang, după ce a exprimat încrederea timișorenilor în administrația românească a subliniat că, din vremuri îndepărtate domnește între bănățeni, indiferent de naționalitate și religie, cea mai frumoasă armonie. „Noi am lucrat umăr la umăr și roadele acestei activități se vădesc și în dezvoltarea orașului nostru”⁵⁵ a precizat el în încheiere. Membrii delegației au solicitat apoi ca Geml József să rămână mai departe în fruntea Primăriei. Emoționat, Aurel Cosma a mulțumit pentru manifestarea de atașament și încredere, subliniind faptul, pe care l-a constatat încă din anii de școală petrecuți în Timișoara, că în pofida diversității naționale și confesionale, oamenii trăiesc bine împreună când sunt uniți prin legătura trainică a culturii. El a precizat că în calitate de prefect va pune accent pe această idee și se va strădui ca tradiția timișoreană să fie continuată. „Noi trebuie să ne stimăm unii pe alții, noi trebuie să ne respectăm unii pe alții,

fără a ține seama de naționalitate”⁵⁶ a conchis el, asigurând totodată membrii delegației, că, în orice împrejurare pot să apeleze cu încredere la autoritățile române, ușa Prefecturii fiind deschisă oricând și oricui.

Conform dispozițiilor Consiliului Dirigent, în dimineața zilei de 2 august 1919, din direcția Arad au sosit cu un tren special 480 de jandarmi români. Pe peronul gării centrale a orașului ei au fost întâmpinați de un grup numeros de timișoreni în frunte cu prefectul Aurel Cosma. În după masa aceleași zile a sosit încă un detașament de jandarmi din direcția Lugoj. Drumul militarilor români prin localitățile timișene a constituit un adevărat marș triumfal. În toate stațiile de oprire ale trenului ei au fost salutați cu entuziasm de către locuitorii satelor din împrejurimi. În gara Izvin cuvântul de bun venit l-a rostit preotul Melentie Șora. A urmat apoi un scurt program artistic prezentat de corul sătenilor sub bagheta învățătorului Ștefan. În gara Remetea Mare, în fața celor prezenți au vorbit preoții Toldan și Ionescu, în numele locuitorilor pe care îi păstoreau și preotul Constantin Micu din partea celor din Bucovăț. Și aici a fost prezent corul local, sub conducerea învățătorului Leu. La Ghiroda, în apropierea orașului era prezent un grup de călăreți îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu buchete de flori și drapelul tricolor. Impresionat, maiorul Pop în calitate de comandant, după rostirea câtorva cuvinte de mulțumire sufletească a subliniat că, în vara anului 1914, a străbătut aceste locuri spre câmpul de luptă “purtând steagul românesc urgisit iar acum îl poartă biruitor”⁵⁷. În aceeași atmosferă s-a derulat primirea și în gara Timișoara. În fața câtorva mii de locuitori, prefectul Cosma a subliniat faptul că „Jandarmeria are datoria să ocrotească legea, adevărul și dreptatea, pentru toți fără deosebire de neam și confesiune, înainte de toate însă să stea în serviciul fiilor neamului nostru”⁵⁸. La rândul său, maiorul Pop i-a asigurat pe cei prezenți că jandarmii români vor fi la înălțimea chemării. În uralele mulțimii, militarii români s-au îndreptat apoi spre Școala de cadeți, unde au fost încartiruiți. Din acele momente, ei urmau să asigure ordinea și liniștea în oraș și județ.

Între-timp, străzile metropolei Banatului luaseră un aspect sărbătoresc. Vestea că a doua zi urmau să sosească ostașii primelor unități operative ale armatei regale române se răspândise cu repeziciune. Îmbrăcați în haine de sărbătoare, zeci de mii de săteni au sosit în oraș pe jos, călări sau cu căruțele pentru a fi martori oculari la marele eveniment anunțat. Dar să dăm cuvântul lui Iosif Velceanu, unul din organizatorii manifestărilor. „Și iată că la 3 august

1919, sosi deci ziua mult așteptată și dorită. Peste noapte Metropola îmbrăcase haine de sărbătoare. Ca o vrajă a unei nopți de vară, înfloriră prietutindenii steagurile tricolore. Dimineța, Metropola se deștepta transformată într-o podoabă neobișnuită de drapele românești, care fluturau vesel pe case și palate, pe turlele bisericilor. Vitrinele prăvăliilor și geamurile cafenelelor erau toate împodobite cu portretele Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria, între care se vedea împodobit cu panglici tricolore portretul moștenitorului de tron, A.S.R. Carol. Lumea orașeană asaltase balcoanele și ferestrele palatelor, mulțimea ocupase străzile iar publicul românesc din Timișoara și jur se aglomerase spre centru, grăbind să-și asigure loc în Piața Unirii, unde autoritățile așteptau sosirea armatei române. Armata regală română, armata glorioasă, în ochii plini de admirare a lumii, venit-a ca să ieie în stăpânire moștenirea. Azi a intrat cu glorie în cetatea Timișorii. Flamura noastră tricoloră te transpunea parcă în alte lumi, te simțeai oarecum înălțat văzând simbolul neamului nostru că fâlfăie în bătaia vântului și anunță dezrobirea de sub jug secular și preluarea în stăpânire a cetății lui Ioan Corvin și a pământului udat cu sângele strămoșilor noștri. Simțeai o bucurie mare la vederea poporului nostru îmbrăcat în haine de sărbătoare, cum în șire prelungi, pe jos, în trăsuri, în trupe de călăreți, grăbea ca să salute pe luptătorul, care și-a dat viața pentru acest simbol, pe mândrul dorobanț român⁵⁹.

Potrivit programului stabilit, la ora 8,30 ostașii români au fost întâmpinați la vama de la marginea orașului de un public numeros în frunte cu prefectul Cosma, care în numele tuturor locuitorilor județului Timiș-Torontal le-a mulțumit pentru sacrificiile făcute și le-a urat bun venit pe meleagurile Banatului. Conduși de câteva sute de călăreți îmbrăcați în haine de sărbătoare și înconjurați de mii de locuitori, ostașii români s-au oprit apoi în fața bisericii unite pentru a asculta un scurt serviciu religios. În aceeași atmosferă înălțătoare, mulțimea s-a îndreptat apoi spre Piața Domului, una din piețele centrale ale orașului, care, din acel moment va fi denumită Piața Unirii. Aici, în uralele celor prezenți s-a desfășurat primirea oficială. În numele locuitorilor români a luat cuvântul protopopul Ioan Oprea. În cuvinte simple el a mulțumit ostașilor eliberatori și i-a asigurat de nețărmurită dragoste frățească. În numele locuitorilor județului și ai orașului, militarii români au fost salutați și de subprefectul Ferenczy Sandor și primarul Geml József, care conform tradiției le-a oferit pâine și sare. Din partea locuitorilor de naționalitate germană a vorbit colonelul în retragere Karl von Möller, din partea sârbilor protopopul Novacovici iar a

maghiarilor avocatul Albert Márton. Tuturor în numele armatei române le-a răspuns colonelul Virgil Economu. Peste ani, rememorând acea zi, Aurel Cosma va consemna: „Noi, Românii bănățeni, am fost poate cei din urmă, care am putut ridica, în strigăte de bucurie, pălăria noastră în fața drapelurilor celor dintâi regimente românești care au intrat pe pământul nostru. Într-adevăr nu era decât la 3 august 1919, când orașul Timișoara și-a deschis porțile în fața dorobanților români, care au venit să pună stăpânirea veșnică pe acest pământ românesc. Era o zi mare pentru noi. Era praznicul dezrobirii Banatului. Nu se poate cuprinde în cuvinte însuflețirea nemărginită a românilor de aici care au venit în număr de aproape o sută de mii ca să întâmpine glorioasa noastră armată”⁶⁰.

În după masa aceleași zile, în jurul orei 17 la Timișoara a sosit cu un tren special și Ion I. C. Brătianu, liderul Partidului Național Liberal, care deținea funcția de premier al României. Potrivit relatărilor din presa vremii în seara zilei de 31 iulie el părăsise Bucureștiul pentru a vizita linia frontului. La 1 august asistase la trecerea trupelor peste Tisa, le însoțise până în liniile cele mai înaintate, în acea zi de marș biruitor, iar de acolo, aflând de sosirea armatei române la Timișoara, se întorsese spre miazăzi, socotind că locul sau era în acel moment în orașul ce revenea României, mai degrabă chiar decât în Budapesta cucerită⁶¹. El era însoțit de Ștefan Cicio Pop, reprezentant de frunte al Partidului Național Român, ministru în Consiliul Dirigent, Mihai Popovici, colonelul Tuhari și șeful său de cabinet Alimănășteanu. După trecerea în revistă a gărzii de onoare, înaltul oaspete a fost salutat de dr. Aurel Cosma, care, după ce i-a prezentat principalele personalități ale orașului, i-a făcut cunoscut că din încredințarea Consiliului Dirigent începând cu ziua de 29 iulie a preluat conducerea administrației zonei timișene evacuate de sârbi. Șeful guvernului român a mulțumit pentru primirea făcută și în uralele mulțimii s-a îndreptat spre Primăria orașului. Primarul Geml József, alături de toți colaboratorii l-au întâmpinat cu emoție. Întreținându-se în limba germană, Brătianu a subliniat că de acum apartenența românească fiind definitivă, ține să precizeze că întreaga provincie, în frunte cu Metropola sa va cunoaște o dezvoltare însemnată în noua eră care începe. În răspunsul său, interlocutorul l-a asigurat că toți locuitorii, indiferent de naționalitate vor fi loiali față de statul român. Convoiul de trăsurii s-a îndreptat apoi spre Prefectură. Aici înaltul oaspete a fost informat de către colonelul Virgil Economu despre activitatea comisiei de determinare a noii frontiere cu sârbi, a analizat raportul prefectului privind situația din județ și l-a primit în audiență pe dr. Avram Imbroane, președintele *Ligii bănățenilor*. În

cursul serii, autoritățile locale au oferit un dineu în saloanele hotelului *Principele de coroană*. După alocuțiunea prefectului și cuvântul generalului francez De Tournadre a urmat discursul primului ministru român. Legat de acest moment, dr. Aurel Cosma va consemna în paginile gazetei *Nădejdea*: „Era o zi mare pentru noi. Era praznicul dezrobirii Banatului. Și în această zi de sărbătoare, parcă bunul Dumnezeu a vrut să fie așa, a venit între noi și dl. Ion I. C. Brătianu, care sosise recent din Paris, unde era la Conferința de pace ca să ne apere drepturile noastre sfinte asupra provinciilor locuite de români. Nu se poate cuprinde în cuvinte însuflețirea nemărginită a Românilor de aici care au venit în număr de aproape o sută de mii ca să întâmpine glorioasa noastră armată. Dar această însuflețire și-a ajuns culmea în momentul când domnul Brătianu a venit în mijlocul bănățenilor cu următoarele cuvinte. *Simt o deosebită fericire că sunt în capitala Banatului, pe veci liberă. Soarta neamului nostru va fi asigurată cum nevoile sale o cer. Neamul nostru prin bărbăția sa și-a atras admirația lumii întregi. Acum vă pot spune că anarhia maghiară e înfrântă, patrurile cavaleriei noastre sunt la 15 km de Budapesta. Cu această știre vă zic, bine v-am găsit*”⁶².

Tot în aceeași zi de 3 august, prefectul Aurel Cosma era informat oficial de către George Dobrin, prefectul județului Caraș-Severin că localitățile Buziaș, Recaș, și Lipova și satele din împrejurimile lor reveniseră sub autoritatea Prefecturii din Timișoara⁶³.

În dimineața zilei de 12 august 1919, generalul De Tournadre, însoțit de ultimii militari francezi a părăsit Timișoara, încetând astfel prezența trupelor franceze în Banat, întregă putere politică și administrativă rămânând în mâna autorităților românești. Cu această ocazie, prefectul Aurel Cosma a emis un *apel* în care sublinia că după plecarea ultimilor ostași francezi, autoritățile din subordinea sa preluaseră inventarul tuturor problemelor legate de administrarea județului. Toți locuitorii erau chemați să respecte legile și hotărârile aflate în vigoare. Autoritățile statului urmau să facă uz de toate mijloacele pentru asigurarea liniștei și a păcii sociale. Și cu acest prilej el reamintea că administrația românească era condusă „de iubirea de dreptate imparțială față de toți fără deosebire de religie, naționalitate și treaptă socială”⁶⁴.

Vasile Dudaș
Muzeul Banatului Timișoara
P-ța Huniade, nr. 1.

1. La sfârșitul primului război mondial Banatul cuprindea o suprafață de 28.503 kmp. Din punct de vedere al împărțirii teritorial - administrative, teritoriul său cuprindea 3 comitate: Caraș - Severin, Timiș și Torontal.
2. I. Munteanu, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial*, în *Apulum*, XXXIV, 1997.
3. La 8 decembrie 1918, la Timișoara a avut loc o mare întrunire a șvabilor. Cu acest prilej cei prezenți au adoptat o rezoluție care cerea autonomia Banatului și largi drepturi economice, culturale și politice pentru locuitorii de naționalitate germană. De asemenea, documentul menționat solicita organizarea unui plebiscit care să consulte voința locuitorilor. M. Kausch, *Schicksalswende im Leben des Banater deutschen Volkes*, Timișoara, 1939, p. 30-32.
4. Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud estul Europei în epoca modernă*, Ed. Oscar Print, București, 1998, p. 222.
5. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie 1918 - 1919*, Témoignages français, Bucarest, 1990, 21-26; K. Bogdan, *The Belgrade Armistice of 13 November 1918*, in *The Slavonic and East European Review*, 1970, 48, nr. 40, p. 67-87. În armistițiul de la Padova se stipula că aliații aveau dreptul de a ocupa punctele strategice de pe tot teritoriul monarhiei dualiste. După deslipirea de Austria, noul guvern maghiar căuta cu febrilitate mijloacele pentru a păstra integritatea teritorială a țării. La 7 noiembrie o delegație maghiară a sosit la Belgrad și a început tratativele cu generalul Louis Franchet d'Esperey. După mai multe întruniri s-a semnat convenția militară amintită. Dacă generalul francez acorda acestui document numai o valoare militară, guvernul maghiar îi atribuia una politică. Încă de la început, guvernul condus de Karoly Mihaly a considerat convenția ca un armistițiu, care avea semnificația unei recunoașteri internaționale a noului stat maghiar și a liniei de demarcație pentru trupele aliate și maghiare. Noile cercuri conducătoare de la Budapeste sperau că această linie se va putea transforma într-o frontieră politică.
6. *Ibidem*.
7. C. Müller, *Timișoara sub ocupația militară sârbească până la preluarea puterii din partea României, respectiv până la introducerea administrației românești (mss)*, p. 1. Documentul este păstrat în arhiva familiei Müller stabilită în orașul german Pfullingen. O copie a manuscrisului poate fi consultată în Arhiva Muzeului Banatului.
8. La 27 februarie 1919, Pavle Marincović ministrul Serbiei la București într-o convorbire avută cu Al. Marghiloman menționa că este foarte supărat că *Ion I.C. Brătianu nici macar n-a căutat să se înțeleagă cu Serbia, creând posibilitatea unei adversități între cele două state*. A. Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Ed. Albatros, Buc. 1994, p.420.
9. Într- un articol apărut în gazeta *Românul* se relatează că delegații bănățeni prezenți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au discutat situația creată în Banat datorită trupelor sârbești de ocupație. *Anume, bănățenii au fost împedicați în manifestarea lor demnă a sentimentului lor românesc. Nu au avut voie a se întruni, ca să trimită delegați la Marea Adunare Națională și delegații care au venit au avut să lupte cu cele mai mari greutăți. Și*

- deoarece în asemenea condiții, nu se pot manifesta cum ar dori, cere de urgență intervenție pentru înlocuirea trupelor sârbești de ocupație cu trupe franceze ori engleze, *Românul*, VII, nr. 20, din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.
10. G. Duca, *Amintiri politice*, vol.III, p. 158.
  11. Gh. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, Cartea Românească, Buc., 1939, p. 32- 33.
  12. Arh. MAE, *fond 21, Conf. Păcii*, 1919, dosar 223, f. 16 (radiograma din 14/ 27 ian. 1919).
  13. *1918 la Români. Desăvârșirea unității național statale a poporului român*, vol I, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 1312-1313.
  14. E. Campus, *Din politica externa a Romaniei 1913-1947*, Editura politică, București, 1980, p. 190
  15. *Ibidem*, p. 191.
  16. C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922*, Editia a-III-a, Editura Universul, Bucuresti, 1933, p. 382-383.
  17. V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a Romaniei*, Tipografia poporului, Sibiu, 1925, p.141.
  18. Ivo J. Lederer, *Jugoslavia at the Paris Peace Conference, a Study in Frontiersmaking*, Yale University Press, 1963, p. 100. Legat de discuțiile purtate pe această temă de Take Ionescu și Nicola Pašić vezi și lucrarea lui Ion M. Almăjan, *Cum s-a împărțit Banatul ? Filipica lui Take Ionescu împotriva lui Ion I. C. Brătianu*, în *Patrimonium Banaticum*, IV, Ed Mirton, Timișoara, 2006, p. 267-270.
  19. Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference, a of the diplomacy of Ioan I. C. Bratianu*, Bookman Associates, New York, 1962, p. 74. Lucrarea a fost tradusă în limba română cu titlul *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui I.C. Brătianu*, Institutul European pentru Cooperare Cultural Științifică, Iași, 1995. În continuare vom cita prima lucrare.
  20. *Ibidem*, p. 86 ; Arh. MAE, *fond 71, dosar 57/1919*, f. 15-16.
  21. *Ibidem*, p. 87 .
  22. *Ibidem*, p. 88.
  23. *Ibidem*, p. 88.
  24. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 -1920) Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1983, p. 332 – 333.
  25. Spector, *op. cit.*, p. 94.
  26. S. Mândruț, *Stabilirea frontierei Banatului după primul război mondial (1918 1924). Impact și consecințe*, în *S.I.B.*, XXIII - XXV, 1999-2000, p. 121-156.
  27. S. Mândruț, *op. cit.*, p. 130 ; Gh. I. Demian, *Pentru Banatul rob. Istorical tratativelor duse pentru obținerea Banatului sârbesc (1914-1923)*, Timisoara, 1933, p.14.
  28. Spector, *op. cit.*, 124.
  29. *Ibidem*.
  30. *Ibidem*.
  31. *Ibidem*, p. 125.
  32. Gh. I. Demian, *op. cit.*, p. 14.
  33. Iordache, *op. cit.*, p. 442.
  34. *Ibidem*, p. 443.
  35. C. Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936, p. 19-20

36. Gh. I. Demian, *op. cit.*, p. 20.
37. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *Prezența militară franceză și administrația Banatului (noiembrie 1918 - august 1919, în Sfârșit și început de epocă. Korszákúvæg-korszákkezdet. The end and the beginning of an era , Zalău - Satu Mare, 1998, p. 392.*
38. Filaret Barbu, *Jurnal de adolescent 1918-1920*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2003, p. 17.
39. *Drapelul*, XIX, nr. 48, din 11/24 mai 1919.
40. *Ibidem*, nr. 49, din 14/27 mai 1919.
41. *Ibidem*, XIX, nr. 50, din 18/31 mai 1919.
42. *Ibidem*.
43. *Ibidem*.
44. Al. Georgescu - Vâlcea, *Douăzeci de ani de la intrarea oștirii românești în Banatul eliberat (22 iulie 1919-22 iulie)*, Lugoj, 1939, Tipografia Corvin, 1939, p. 12 ; *Banatul*, Lugoj, I, nr. 43, din 23 iulie 1919.
45. *Drapelul*; XIX, nr. 70, din 22 iulie 1919.
46. *Ibidem*, nr 73, din 29 iulie 1919.
47. Arhivele Nationale ale Romaniei, Colectia microfilme, *Franța*, r. 304, c. 383 ; *Banatul*, I, nr. 24, din 27 iulie 1919 .
48. *Ibidem*.
49. *Banatul*, I, nr. 25, din 30 iulie 1919 ; *Temesvarer Zeitung*, LXVIII, nr. 168, din 29 iulie 1919.
50. *Ibidem*.
51. Directia judetului Timis a Arhivelor Nationale, *Fond Prefectura jud. Timiș-Torontal*, dosar nr. 1/1919, f. 3-4; *Temesvarer Zeitung*, LXVIII, nr. 168, din 29 iulie 1919.
52. *Ibidem*, f. 5.
53. *Banatul*, I, nr. 25, din 30 iulie 1919.
54. *Ibidem*, nr. 26, din 3 august 1919.
55. *Ibidem.* ; *Temesvarer Volksblat*, din 1 august 1919 ; *Temesvarer Zeitung*, din 1 august 1919, *Temesvari Hirlap*, din 1 august 1919.
56. *Ibidem*.
57. *Banatul*, (Lugoj), 49, din 7 august 1919.
58. *Ibidem*.
59. I. Velceanu, *Autobiografie*, Institutul de arte grafice Tipografia românească, Timișoara, 1936, p. 92-93.
60. *Nădejdea*, IX, nr. 696, din 22 decembrie 1927.
61. I. Iordache, *op. cit.* 450-451 ; *Drapelul*, XIX, nr. 76, din 6 august 1919.
62. *Nădejdea*, IX, nr. 696, din 22 decembrie 1927.
63. Direcția jud. Timiș a Arhivelor Naționale, *fond Prefectura jud. Timiș-Torontal*, dosar nr. 1/1919, f. 7.
64. *Nădejdea*, IX, nr. 696, din 22 decembrie 1927.

L'ÉSPACE DU BANAT DANS LES DÉBATS DE LA CONFÉRENCE DE PAIX DE PARIS. L'INTRODUCTION DE L'ADMINISTRATION ROUMAINE DANS LES DÉPARTEMENTS DE CARAȘ SEVERIN ET TIMIȘ – TORONTAL

Résumé

À la fin de la première conflagration mondiale, dans le Banat il y avait une atmosphère tensionnée. La situation a empiré après l'occupation de la zone par des unités militaires de l'armée serbe. Pour éviter les conflits, les représentants de l'Entente ont disposé la dislocation des troupes françaises qui devaient maintenir l'ordre et réduire la tension entre les nationalités locales.

Pendant ce temps, à Paris avaient commencé les travaux de la Conférence de Paix dont le but était de prendre des décisions en vue de l'organisation du monde de l'après-guerre. L'étude présente d'une manière synthétique les disputes entre la délégation de la Roumanie et celle de la Serbie au grand forum international pour établir l'appartenance de la zone.

Après de longs débats, les représentants de l'Entente décident que l'Est du Banat revienne à la Roumanie et que l'ouest de cette province revienne au Royaume serbe-croato-slovène.

L'étude surprend les principaux moments de l'introduction de l'administration roumaine dans les nouveaux départements constitués (Caraș-Severin et Timiș).